

VII Міжнародні соціологічні читання пам'яті Н.В.Паніної і Т.І.Заславської “Постсоціалістичні суспільства: розмаїття соціальних змін”

10 грудня міжнародна громадськість відзначає Міжнародний день захисту прав людини. А для вітчизняних соціологів цей день також пов'язаний зі щорічним науковим заходом — міжнародними соціологічними читаннями, присвяченими дню народження відомого і по-справжньому плідного українського соціолога — Наталії Вікторівни Паніної.

Особливістю читань (серед іншого) є проведення щорічного конкурсу “Кращий молодий соціолог року”, що цього року об'єднав учасників з України, Росії, Німеччини і Туреччини.

Останні читання пройшли не лише під знаком наукової ретельності й об'єктивності, а й під знаком свідомої громадської позиції, що було зумовлено подіями в Україні (йдеться про політичну акцію, відому як “Євромайдан”). Багато провідних соціологів України висловилися стосовно того, що відбувається, після чого було сформульовано спільне звернення Соціологічної асоціації України до Президента України В.Януковича. Назгаль захід пройшов вельми плідно і професійно.

Традиційно читання відкрив директор Інституту соціології НАН України **Валерій Ворона**, котрий у своєму виступі спинився на поточній політичній ситуації, на тих суперечностях і соціальних змінах, що з ними пов'язані.

З привітальним словом звернувся до громади і президент Соціологічної асоціації України **Віль Бакіров**. На продовження теми, розпочатої директором Інституту соціології НАН України, В.Бакіров зосередився не тільки на наявних відмінностях в оцінках і позиціях стосовно нинішніх політичних подій, а й на відносинах між представниками влади і соціологічної спільноти. Зокрема, він висловив занепокоєння з приводу небажання влади прислухатися до соціологів, що призвело до необізнаності широкої громадськості щодо можливих наслідків нашої асоціації із Європейським Союзом. З іншого боку, і самі соціологи, на переконання В.Бакірова, були недостатньо наполегливими в тому, щоби “достукатися” до представників влади (особливо з огляду на кризові тенденції у нашому суспільстві, що дістали належне висвітлення на недавньому Конгресі Соціологічної асоціації України на тему “Соціологія і суспільство: взаємодія за умов кризи”). Наостанок він зазначив, що в контексті подій сьогоднішнього по-справжньому своєчасним є звернення до наукового доробку Н.Паніної і Т.Заславської, присвяченого пострадянським трансформаціям.

Першою із доповіддю на тему “Нове покоління ділових людей як чинник трансформаційного процесу в Росії” виступила професор кафедри соціально-економічних систем і соціальної політики Вищої школи економіки **Марина Шабанова**. Передусім вона привітала традицію української соціологічної спільноти, що полягає в поважному ставленні до своїх учителів. На її думку, всіх присутніх об'єднувало те, що на своєму життєвому шляху вони зустрічали особливих людей. Особливих не лишень у професійному, а й в особистісному плані. У наступній частині свого виступу М.Шабанова стисло окреслила науковий шлях Т.І.Заславської. Так, вона завжди цікавилася комплексними феноменами. Спершу це були економічні процеси в сільському господарстві, а в подальшому й ті процеси, що охоплюють все суспільство. Останнє, ясна річ, вимагало нових підходів, що привело Т.І.Заславську до розроблення концепції механізму соціальної трансформації. У завершальній частині виступу М.Шабанова розповіла про результати емпіричного дослідження креатив-

ної ділової меншості Росії, або так званого нового покоління ділових людей. Вони характеризуються високими показниками професійно-посадового статусу, людського потенціалу, адаптивності й становлять ядро середнього класу. Останніми роками їхні відносини з представниками влади розвиваються шляхом зменшення конфліктності та зростання співпраці. Разом із тим такого стибу співпраця має радше вимушений характер, оскільки влада створює безліч бар'єрів у рамках їхньої економічної діяльності. Можливим шляхом виходу з такої ситуації є інституціональна модернізація (на противагу наявній точковій), зокрема зміни правового клімату, які б підтримувала сама влада.

Наступним озвучив свою доповідь директор Центру соціальної політики Корвінського Університету **Пал Тамаш**, який виступив із темою “Кінець транзиту: новий популізм і бунт середнього класу (можливі порівняння)”. Постановка проблеми полягала у з'ясуванні того, коли завершується транзит у посткомуністичних країнах. Останнє актуальне в контексті уваги транзитології до джерел транзиту, але не до його завершення чи вгасання. Для розв'язання цієї проблеми Пал Тамаш звернувся до історії центральноєвропейських посткомуністичних країн, початок якої пов'язаний із владою середнього класу. Особливість цієї влади становила певна її закритість у частині застосовуваної мови і розподілу благ. Фактично це була влада середнього класу для середнього класу. Цілком логічною була поява нового покоління політиків — класу так званих нових популістів. Останні зверталися вже до соціальних низів, використовуючи при цьому нові інформаційні технології, харизму і псевдохаризму. У результаті влада в більшості країн Центральної Європи перейшла в руки цього класу політиків. Однією з особливостей їхнього правління була відсутність потреби в існуванні класу знань, тобто ядра середнього класу. Усе наявне в цих країнах високотехнологічне виробництво було розроблене і впроваджене закордонними компаніями. Відповідно, роль трудових ресурсів зводиться на цьому етапі до обслуговування. Висновок Пала Тамаша полягав у тому, що кінцем транзиту є прихід до влади нових популістів.

Далі виступив **Павло Кутуєв** із доповіддю “Держава, що сприяє розвитку, в контексті постленінських трансформацій: історія ідей і потенціал для застосування”. Спершу він окреслив соціологічну картину світу для країн соціалістичного табору наприкінці 1980-х — початку 1990-х і, зокрема, схарактеризував формулу Ендрю Арато “громадянське суспільство проти держави”. Водночас була сформульована концепція держави, що сприяє розвитку, американського соціолога-сходознавця Чалмерса Джонсона. Ключове питання цієї концепції полягало в тому, чи є можливою держава, яка сприяє розвитку, але не є при цьому авторитарною? Таку можливість продемонстрував феномен “Ірландського тигра”, появу якого у 1990-х роках пояснюють роллю демократичної держави, яка сприяє розвитку. Водночас, на думку П.Кутуєва, не варто ігнорувати той факт, що успішні держави нерідко використовували широкий спектр практик та інституцій, що відхиляються від ідеального типу не лише демократії, а й раціональної бюрократії. Переконливим прикладом цього слугує податкова служба Пруссії за часів правління Фридриха Великого. Наприкінці автор сформулював висновок, згідно з яким було би контрпродуктивно замінити міфологію ринку і громадянського суспільства на таке само міфологізоване сприйняття держави як деміурга розвитку — обидві ці перспективи однаковою мірою заслуговують на увагу.

Останнім на пленарному засіданні виступив заступник начальника науково-дослідницького відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України **Андрій Бова** з темою “Тенденції сприйняття особистої безпеки від злочинних зазіхань в Україні”. Виступ ґрунтувався на презентації, що містить тренди зареєстрованої злочинності і результати моніторингових соціологічних досліджень. Допо-

відач окреслив обрії вивчення страху перед злочинністю на Заході й подав власну робочу модель пояснення цього феномену залежно від стану злочинності в суспільстві, його цінностей і соціально-економічного розвитку, а також ефективності функціонування інститутів правопорядку. Далі автор шляхом експлораторного факторного аналізу матриці тетрагоричних коефіцієнтів кореляції презентував емпіричну типологію соціальних побоювань населення України.

Після завершення пленарного засідання був проведений круглий стіл на тему “Роль Т.І.Заславської у розвитку теорії й емпіричних досліджень постсоціалістичних соціальних змін”, на якому виступили Марина Шабанова, Микола Чурилов, Володимир Паніотто, Віль Бакіров, Євген Головаха. У перебігу круглого столу присутні розповіли про свій досвід наукової співпраці, а також міжособистісного спілкування із Тетяною Заславською.

Далі виступили учасники конкурсу “Кращий молодий соціолог 2012–2013 років”: Вілдан Шабанова, Данило Судін, Дмитро Заєць, Катерина Власенко, Катерина Тягло, Світлана Хутка. Після виступу молодих учених було названо лауреатів конкурсу.

Лауреатом першої премії стала **Ксенія Гацкова** (Інститут Східної і Південно-Східної Європи, Регенсбург, Німеччина).

Лауреатом другої премії стала **Світлана Хутка** (Національний університет “Києво-Могилянська академія”).

Лауреатом третьої премії став **Дмитро Заєць** (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна).

Премію І.М.Попової присуджено **Анастасії Тарановій** (Львівська міська громадська організація “Туристично-спортивний клуб “Манівці”).

Завершив захід концерт у виконанні дуету “Insertion”.

Праці учасників конкурсу “Молодий соціолог року”

Анастасія Таранова (Центр творчості дітей і юнацтва Галичини і ЛМГО ТСК “Манівці”) “Рекреація дітей пільгових категорій за умов змін у соціальній організації: за матеріалами кейс-стаді”.

Вілдан Шабанова (Університет Uludağ, Туреччина) “The Effects and Appearances of Namecide Process From Socialist to Post-Socialist Bulgaria”.

Данило Судін (Львівський національний університет імені І.Я.Франка) “Український націоналізм у Донецьку: між реальними настановами та віртуальними ідентичностями”.

Дмитро Заєць (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна) “New Forms of Commemoration: Memory, Art and Post-Socialist Space”.

Ірина Нечитайло (Харківський гуманітарний університет “Народна українська академія”) “Зміна суспільства через зміну освіти: ілюзія чи реальність?”.

Катерина Власенко (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова) “Екологічна свідомість населення Одеси в контексті змін навколишнього природного середовища”.

Катерина Тягло (Інститут соціології НАН України) “Роль мови в літературних перевагах населення сучасної України: динаміка поля”.

Ксенія Гацкова (Інститут Східної і Південно-Східної Європи, Регенсбург, Німеччина) “Why should women get less? Distributive justice attitudes and the gender wage gap in Ukraine”.

Олександр Кондаков (Центр незалежних соціальних досліджень, Санкт-Петербург, Росія) “Sex with a Hollow Body: Lacunas in Discourse about Homosexuality in Russia”.

Ольга Пахолюк (Інститут соціології НАН України) “The idea of healthy way of life and its transformation into lifestyle orientations and practices in post-soviet conditions”.

Світлана Хутка (Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Київ) “Political activity, subjective well-being, agency and values in post-socialist societies”.

СЕРГІЙ ДЕМБИЦЬКИЙ,
кандидат соціологічних наук, науковий співробітник
відділу методології і методів соціології Інституту соціології НАН України